

Vides paral·leles : esperanto i anarquisme als Països Catalans

Javier Alcalde

► To cite this version:

Javier Alcalde. Vides paral·leles : esperanto i anarquisme als Països Catalans. Kataluna Esperantisto, 2021, 370, pp.28-38. hal-03607041

HAL Id: hal-03607041

<https://hal.science/hal-03607041>

Submitted on 9 Apr 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

VIDES PARALLELES: ESPERANTO I ANARQUISME ALS PAÏSOS CATALANS

Xavier Alcalde

Enguanys l'editorial Pagès ha publicat dos llibres molt recomanables a la «Col·lecció Divèrsia»: *Breu història de l'esperantisme als Països Catalans*, de Xavier Margais; i *Breu història de l'anarquisme als Països Catalans*, de Dolors Marín Silvestre i Jordi Martí i Font. Evidentment, essent històries reduïdes, no poden tractar-ho tot. Aquest text té la intenció de complementar-los, buscant-hi possibles sinergies, encara que sigui telegràficament. I és que, fins a cert punt, l'anarquisme és un fet diferencial de l'esperantisme a les nostres contrades, de la mateixa manera que l'esperanto és probablement un dels fets diferencials de l'anarquisme català.

Per no entrar en les propostes prèvies a 1887, comencem aquesta història amb el barceloní Francesc Pi i Margall (1824-1901). L'expresident de la Primera República espanyola va ser alhora l'introduïdor de Pierre-Joseph Proudhon a la península Ibèrica i autor d'uns primerencs articles a la premsa que recomanaven l'aprenentatge de l'esperanto.¹ D'altra banda,

a iniciativa del llibertari francès Paul Berthelot (1881-1910) es crea el 1904, a Ceret, una associació que vol agrupar els esperantistes catalans, tant d'un costat dels Pirineus com de l'altre.²

Un punt d'inflexió és el 5è Congrés Internacional d'Esperanto, celebrat a Barcelona el 1909.³ Esdeveniment polèmic, és boicotat per sectors de l'esperantisme obrer, que critiquen l'intent del govern espanyol de blanquejar la seva imatge. Molts anarquistes, que han previst organitzar una manifestació internacional a Barcelona durant el congrés, no hi participaran per l'estat de setge que prohibeix les manifestacions als carrers i en protesta per la repressió que ha seguit la Setmana Tràgica (o Gloriosa, depenent de la perspectiva de qui en parli). Amarga ironia, en ser

detingut com a instigador dels fets de juliol, el pedagog llibertari Francesc Ferrer i Guàrdia (1859-1909) declara que es dirigeix a trobar-se amb uns amics per anar plegats a la trobada esperantista. Serà afusellat, malgrat les mostres de suport a molts països, però la seva flama s'estendrà per tot el món amb la creació d'escoles racionalistes, moltes de les quals ensenyaran la llengua internacional.⁴

El 1910 es funda a Barcelona la Confederació Nacional de Treballadors (CNT), que en pocs anys esdevindrà el sindicat anarquista més important d'Europa. Ja en aquell moment recomana als seus afiliats l'estudi de l'esperanto.⁵ Uns anys després, serà el representant de la CNT Àngel Pestàña (1886-1937), que davant el caos lingüístic al segon congrés de la Tercera Internacional hi proposi (sense

---

1 Francesc Pi i Margall, «El Esperanto», *El Nuevo Régimen*, 29 gener 1898, p. 2. Vegeu també Xavier Margais, *El moviment esperantista a Mallorca: 1898-1938*, Documenta Balear, 2002, p. 28.

2 Francesc Poblet, *Els inicis del moviment esperantista a Catalunya*, Associació Catalana d'Esperanto, 2004.

3 Francesc Poblet, *El Congrés Universal d'Esperanto de 1909 a Barcelona*, Associació Catalana d'Esperanto, 2008; Pilar Requejo, *The 5th Universal Congress in Barcelona, 1909*, University of Saint Andrews, 2021, <https://www.transnationalhistory.net/esperanto/en/2021/04/19/the-5th-universal-congress-in-barcelona-1909/>.

4 Paul Avrich, *The Modern School Movement: Anarchism and Education in the United States*, Princeton University Press, 1980.

5 Per a altres exemples de la relació primerenca entre esperantisme i anarquisme, vegeu Xavier Alcalde, «Vers une fraternité universelle. Vingt ans de débats autour de l'espéranto dans les milieux anarchistes (1887-1907)», *Mil neuf cent. Revue d'histoire intellectuelle* 39, 2021.

èxit) l'ús de l'esperanto com a llengua de treball.⁶ Posteriorment, també la FAI en recomanarà l'aprenentatge a la seva reunió fundacional.

El 1910 mateix es crea la *Kataluna Esperantista Federacio* (KEF), que agrupa els esperantistes catalans i balears. Amb una orientació cultural i política netament catalanista, alguns dels seus membres (i fins i tot presidents) són llibertaris. Durant la guerra civil, el pedagog Delfí Dalmau (1891-1965) formarà part del Grup Sindical d'Escriptors Catalans, adscrit al Sindicat d'Arts Gràfiques de la CNT, i treballarà a l'informatiu diari en esperanto de la ràdio confederal.⁷ Per la seva banda, el també president de la KEF Sebastià Alberich (1897-1967) serà membre fundador de l'Associació Mundial Anacional o *Sennacieca Asocio Tutmonda* (SAT) –que agrupa els esperantistes revolucionaris– i també serà molt actiu al grup gracienc *Paco kaj Amo* [Pau i Amor].⁸

La influència dels anarquistes esperantistes sobrepasa els cercles obrers i catalanistes, i arriba, per exemple, als maçons i als republicans d'esquerra o radicals. Fruit d'aquesta relació, diputats republicans a la Diputació de Barcelona presenten el juliol de 1914 dues propostes. D'una banda, erigir un monument a Ferrer i Guàrdia. D'una altra, fer possible l'ensenyament de l'esperanto a les escoles de la Mancomunitat de Catalunya. Totes dues les rebutgen els diputats de la Lliga Regionalista.⁹

Tornant a *Paco kaj Amo*, un dels seus membres més coneguts és Domènec Masachs (1891-1965), el pacifista llibertari que intenta assassinar el dictador Primo

Descobrimet de la placa que donà el nom de Plaça Ferrer i Guàrdia a la fins llavors Pl. Urquinaona, Barcelona. Amb barba, el cenetista i regidor de cultura Joan Puig Elías. Foto: Pau-Lluís Torrents, 17 de gener de 1937.

de Rivera amb un punyal, amb l'objectiu de no causar cap altra víctima.¹⁰ És el 31 de juliol de 1926. Posteriorment, Masachs tindrà un paper important al Comitè Esperantista Antifeixista de Catalunya. En aquells moments de guerra i revolució, el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya fa servir l'esperanto com una de les llengües per explicar a l'estranger el que passa al front i a la rereguarda. Edita en esperanto cartells i postals, i també els seus comunicats de

10 Entre les poques referències que tenim sobre Masachs destaquen les memòries de Ramón Fernández Jurado, *Memòries d'un militant obrer 1930-1942*, Hacer, 1987.

”

El Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya fa servir l'esperanto com una de les llengües per explicar a l'estranger el que passa al front i a la rereguarda

6 Toño del Barrio, «Anarhista proponis Esperanton al la Komunista Internacio». *Sennaciulo* n. 1247-1248, 2009, <https://www.nodo50.org/esperanto/artik89.htm>.

7 Ferran Aisa, «Grup sindical d'escriptors catalans de la CNT», *Catalunya*, 149, abril de 2013.

8 Dolores Marin, «El internacionalismo proletario y las lenguas planificadas», *Anarquistas. Un siglo de movimiento libertario en España*, Ariel, 2010, cap. 2.

9 Ferran Aisa, «Cultura/s», *La Vanguardia*, 2 d'abril de 2014.

Esperanto.
Full de
propaganda de
l'Ateneu Enciclopèdic
Popular, gener
1920.

Informa Bulteno,
CNT-FAI, segon
any, numero 1, 10
de juliol de 1937.

Senstatano,
publicació
creada el 1946 a
París com a òrgan
de la Internacional
Juvenil Anarquista,
íntegrament en
esperanto.

premsa, 700 exemplars per número (tanmateix, les versions francesa i anglesa superen els 4.000). Anys després, el comissari Jaume Miravittles (1906-1988) explicarà que darrere la decisió de fer servir l'esperanto hi havia la voluntat d'arribar als anarquistes internacionals.¹¹

Tot i tenir menys recursos, només una setmana després del cop d'estat, la CNT-FAI ja edita el seu butlletí en esperanto. Amb 600 exemplars, que arriben a 46 països, és la publicació internacional dels anarcosindicalistes amb més tirada (en comparació, de l'edició sueca destinada als països escandinaus se n'imprimeixen 60 exemplars).¹² A més, l'*Informa*

Bulteno arriba també a les trinxeres republicanes. Eduard Vivancos (1920-2020) recorda que el rebien i el llegien en grup amb altres companys del tercer batalló de la 121a brigada, (antiga columna Durruti) incloent-hi el seu cap, el tinent Ginés Martínez.¹³ A l'exili, tant Vivancos com Martínez seguiran actius al moviment esperantista, sobretot a la SAT.

LA LLENGUA INTERNACIONAL COM A ELEMENT DE L'IDEARI LLIBERTARI

Per comprendre aquesta efervescència de la llengua internacional, cal tenir en compte l'activitat precedent, visible tant a les publicacions esperantistes com a les revistes llibertàries. Així, moltes notícies sobre la creació de grups anarquistes expliciten que se'ls pot escriure en esperanto. I és que les seccions esperantistes floreixen als ateneus obrers de tot el

territori, i no només als llibertaris.¹⁴ Un dels més importants és l'eclectic Ateneu Enciclopèdic Popular,¹⁵ on ensenya la llengua, entre d'altres, el folklorista i etnòleg Joan Amades (1890-1959).¹⁶ També és molt activa la secció d'esperanto de la Unió Santcugatena, que té entre els profes-

11 Esther Boquera, *La batalla de la persuasió durant la Guerra Civil. El cas del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*, tesi doctoral, Universitat Ramon Llull, 2015, p. 303.

12 Javier Alcalde, «Maro estas gutaro. Storia del movimento esperantista in Catalogna», *Zapruder. Rivista di storia della conflittualità sociale*, 52, 2020.

13 Entrevista de l'autor amb Eduard Vivancos a Toronto, 15 de maig de 2017.

14 Per al cas de Sabadell, vegeu Eduard Masjuan, *Medis obrers i innovació cultural a Sabadell (1900-1939)*, Universitat Autònoma de Barcelona, 2006, p. 126-131.

15 Ferran Aisa, «L'esperanto a l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona», a Hèctor Alòs i Francesc Poblet (coords.), *Història de l'esperanto als Països Catalans: recull d'articles*, Associació Catalana d'Esperanto, 2010, p. 133-148.

16 Dani Cortijo, «Joan Amades i l'esperanto», a Hèctor Alòs i Francesc Poblet (coords.), *Història de l'esperanto als Països Catalans: recull d'articles*, Associació Catalana d'Esperanto, 2010, p. 177-190.

sors dos anarquistes: el sabadellenc Pere Casanovas i el rubinenc Ramon Arteu.¹⁷ Tots dos han fundat prèviament un grup d'esperanto al Círcol Republicà Federal de Sabadell. En aquest context, l'idioma és un element més de l'ideari llibertari, fins al punt que formarà part de la identitat d'unes quantes generacions d'àcrates. Vegem-ne alguns exemples.

El cassanenc Josep Xena (1907-1988), membre fonamental de la CNT i la FAI, és conegut per la seva tasca pedagògica amb la seva companya Harmonia Puig a Palafrugell, Alaior (Menorca), l'Hospitalet i Caracas. Harmonia ha après l'esperanto a Sant Feliu de Guíxols, mitjançant la influent revista *Acción Social Obrera*. I tenen molta relació amb una parella activa a l'anarquisme tarragoní, Carme Paredes i Formós Plaja, que al seu torn ha après la llengua en edat escolar al Centre Instructiu Obrer de Palamós.¹⁸

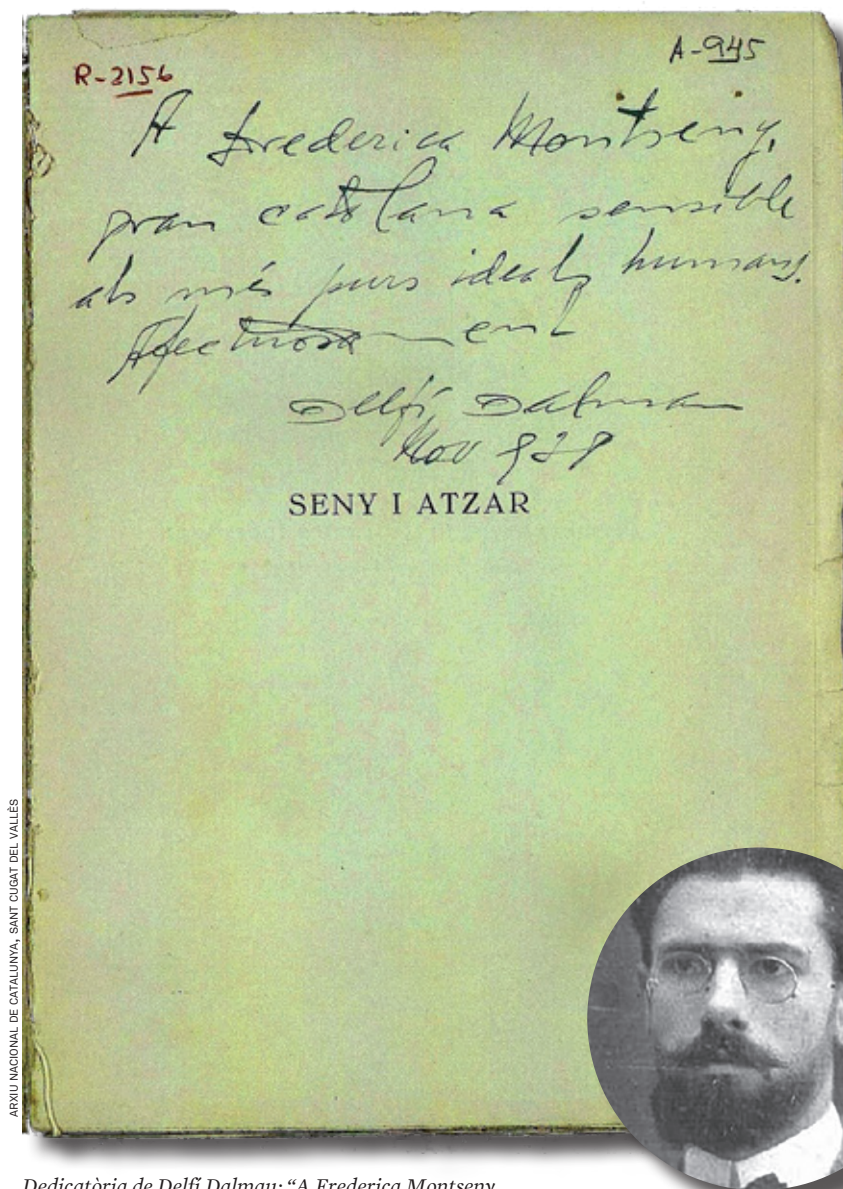
Per la seva banda, el mataroní Vicente Galindo (1902-1990) és un habitual a les publicacions anarquistes amb el pseudònim Fontaura, i té també una vida moguda. A París freqüenta les principals figures de l'anarquisme individualista, a Barcelona és membre del comitè peninsular de la FAI i a Elda (Alacant) és professor de l'escola racionalista. També serà director de *Solidaridad Obrera* i corresponsal de guerra al front d'Aragó. Posteriorment, serà molt actiu a la fracció llibertària de la SAT i al seu òrgan *Liberecana Ligilo*.

El següent personatge té tints èpics: és conegut com el Durruti valencià. De professió tipògraf, José Pellicer (1912-1942) és, com tants altres, naturista i vegetarià.¹⁹ A les classes d'esperanto coneix la seva futura companya, Maruja Veloso (1909-1988), una de les primeres dones a

17 José Fernando Mota Muñoz, *La República, la guerra civil i el franquisme a Sant Cugat del Vallès (1931-1941)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

18 Ignacio Clemente Soriano Jiménez, *Hermoso Plaja Saló y Carmen Paredes Sans: el anarquismo silencioso, 1889-1982*, tesi doctoral, Universidad de Salamanca, 2002.

19 Miquel Amorós, *José Pellicer: el anarquista íntegro. Vida y obra del fundador de la heroica Columna de Hierro*, Virus, 2009.

Dedicatòria de Delfi Dalmau: "A Frederica Montseny, gran catalana sensible als més purs ideals humans. Afectuosament, novembre de 1938".

estudiar medicina a València. La parella transmet l'amor per la llengua internacional també a la seva filla Coral (1937-2020). A la presó, Pellicer s'acomiada de Coral explicant-li un conte titulat *Tilín*. Hauran de passar vint anys fins que Coral trobi el manuscrit del conte, que havia escrit el seu pare a la Model de València.²⁰

També és commovedora la relació del llibertari Ramón Acín (1888-1936) amb la

20 Guillermo Rivas Pacheco, «Último adiós a Coral Pellicer, la hija del anarquista», *El Salto*, 9 de maig de 2020, <https://www.elsaltodiario.com/memoria-historica/ultimo-adios-coral-pellicer-hija-anarquista>.

”

Tot i tenir menys recursos, només una setmana després del cop d'estat, la CNT-FAI ja edita el seu butlletí internacional en esperanto

barcelonina Concha Monrás (1898-1936). Després d'uns quants anys a la capital catalana, faran la major part de la seva vida a Osca, on Monrás és membre del grup d'esperanto de la ciutat. Davant el cop d'estat, Acín no vol fugir; no ha fet res de dolent. Tanmateix, els feixistes el van a buscar, però no el troben. Des del seu amagatall, Acín no suporta veure com maltracten la seva companya i decideix entregar-se.²¹ Igual que José Pellicer, tant Acín com Monrás seran afusellats.

La relació entre anarquisme i esperanto és tan propera que si un vol passar per anarquista el millor que pot fer és aprendre esperanto. Si més no, aquesta és la hipòtesi de Francisco Javier Pérez (n. 1954), nebot i biògraf del falangista Francisco Martínez Haba (nascut el 1913 a Requena, València), que hauria decidit aprendre la llengua internacional per portar a terme una infiltració quintacolumnista a la CNT.²² Martínez Haba va combatre amb els republicans a la columna Mena, liderada pel militar del Partit Sindicalista Artur Mena Roig (1878-1950). En acabar la guerra (i la infiltració), va marxar voluntari a la División Azul. En certa manera, seria un cas similar (pel que fa a la construcció d'un personatge) al del barceloní Enric Marco (n. 1921), que afirma haver estat àcrata des de ben jove i haver après esperanto en aquest context.²³ Dècades després arribarà a ser secretari general de la CNT i també president de l'Amical de Mauthausen, fins que el 2005 es descobrirà que mai no havia estat en aquest camp d'extermini. Tenint en compte que no és possible saber quina part de la seva biografia és real i quina inventada, hauria afegit l'es-

perantisme per donar veracitat al seu perfil de militant llibertari? El que sabem del cert és que l'homònim de l'impostor i també futur secretari general de la CNT (a la clandestinitat) Enrique Marco Nadal (1913-1994) sí que va estudiar la llengua i va ser membre de la SAT i de la Rondalla Esperantista-Excursionista, a València.²⁴

De vegades, els llibertaris conflueixen en activitats organitzades pel moviment esperantista neutral o burgès. N'és un exemple Narciso Poeymirau (1874/5-1940), que al poble valencià de Pedralba acull un dels infants austríacs vinguts després de la Primera Guerra Mundial, en una iniciativa coordinada pels esperantistes de la regió austríaca d'Estíria i els esperantistes aragonesos, amb una important participació catalana.²⁵ Ara bé, ni aquesta acció solidària ni el seu compromís per impedir excessos revolucionaris contra partidaris del bàndol rebel evitaran que aquest influent anarquista, naturista i poeta, sigui afusellat en acabar la guerra.²⁶

D'altra banda, i encara que el tema mereixeria potser un tractament diferenciat, no podem deixar de mencionar algunes figures de l'idisme llibertari, com Francesc Paradell (1902-1977), barceloní, fundador de la Societat Idista Espanyola i influent al cooperativisme de Sants durant el període d'entreguerres; Robert Cas-

telló Pujades (1914-1998), andorrà d'adopció, molt actiu a Catalunya durant la guerra i la postguerra; Pedro Marcilla (1875-1952), d'Albacete però establert a Barcelona, traductor de Hans Ryner a l'ido i futur president de l'*Akademio di Ido*; Palmira Luz (pseudònim d'Elvira Just), fascinant mestra racionalista, maçona i anarcofeminista nascuda a Alzira (València) el 1873/4 i mare de Nereida (o Josefina) Martínez, també anarcofeminista i a l'exili important esperantista llibertària de la regió tolosana; o José Elizalde, cofundador de la FAI i traductor al castellà d'Armand i Ryner (Ryner era amic de Lanti i va estudiar esperanto durant els darrers anys de la seva vida);²⁷ i també els debats a publicacions com la *Revista Blanca* o *Acción Social Obrera* sobre les virtuts i els defectes dels dos projectes lingüístics. Amb tot, no oblidem que la majoria dels idistes són també esperantistes.

L'ESPERANTISME LLIBERTARI EN EL CONTEXT DE L'ESPERANTISME OBRER

Quedaria coixa aquesta part de la història si no recordéssim que militants destacats d'altres corrents ideològics van abraçar en la joventut les idees anarquistes. Així, persones que avui dia vinculem al POUM com Andreu Nin (1892-1937) o Ramon Fernández Jurado (1914-1984) també van ser esperantistes i llibertaris.²⁸ Per la seva banda, Trinitat García (1918-2017), motor de l'esperantisme santcugatenc des dels anys vuitanta, recorda com a la primera època del franquisme seguia practicant la llengua internacional en unes trobades clandestines a casa del metge (comunista) Josep Borell Soldevilla, que uns anys abans havia estat proper a

21 Víctor Juan, *Ramón Acín. En cualquier era de nosotros un pedazo tuyo*, Gobierno de Aragón, 2020.

22 Francisco Javier Pérez, *De Requena a Leningrado. Historias y vivencias de familiares y amigos que se alistaron a la División Azul (1941-1943)*, libros.com, 2020.

23 Javier Cercas, *El impostor*, Literatura Random House, 2014.

24 Javier Navarro, «La construcción de nuestra autopresentación: la historia de vida de Enrique Marco Nadal. Luchador antifranquista», *Actas de las IV Jornadas Historia y Fuentes Orales: Historia y Memoria del Franquismo*, Ávila, 1997.

25 José Vicente Castillo García, *Los trenes de la esperanza. Esperantistas solidarios: niños austríacos en la región valenciana, 1920*, Ayuntamiento de Chestre, 2019.

26 José Daniel Simeón Riera, *De la materia dels somnis. Vida i obra de José María Peñarrocha Bori, anarquista lliurià, 1907-1992*, Centre d'Estudis d'Història Local, 1995.

27 Aquest fet s'explica al pròleg de Hans Ryner, *La veraj interparoloj de Sokrato*, SAT-Broŝurservo, traduït per Lanti, 1999.

28 Andreu Nin, *El jove Andreu Nin. Textos periodístics*, Llibres De Matricula, 2007; Fernandez Jurado, op. cit.

l'anarquisme i molt actiu a la SAT de la primera època.²⁹

Pel que fa a la SAT, cal dir que, com moltes altres organitzacions obreres, no podrà evitar patir escissions. S'hi crearan una Internacional d'Esperantistes Socialistes o ISE (liderada per Franz Jonas, futur president d'Àustria), una potent Internacional d'Esperantistes Proletaris (IPE) –de caràcter estalinista–, i també una Lliga Mundial d'Esperantistes Llibertaris (Tutmonda Ligo de Esperantistaj Senŝtatanoj, TLES). La ILES, capítol ibèric de la TLES, serà qui des del juliol de 1936 publica l'*Informa Bulteno* de la CNT-FAI. Explica Abel Paz (1921-2010) que entre els fundadors de la ILES hi havia cinc germans arribats d'Argentina, primer instal·lats a Saragossa i després a Barcelona.³⁰ Es tracta dels Martínez Ungría. El petit, Joaquín (1918/9-1937), serà assassinat a la matança del quarter Karl Marx durant els fets de maig de 1937.³¹ El gran, Luis (1910/1-1993), maçó i cooperativista, dona classes d'esperanto a l'Agrupació d'Idealistes Pràctics, una associació barcelonina d'orientació teòsofa i pacifista liderada per la barcelonina Ada Martí (1915-1960) i el doctor Fèlix Martí Ibàñez (1911-1972). Sabem que el 1938 a Nova York, en el context d'un viatge de representació política, Fèlix Martí es comunica en esperanto amb els delegats japonesos al Segon Congrés Mundial de la Joventut per la Pau.³² Anys després es-

Andreu Nin.

criurà: «Si els pobles del món escrivissin més als amics d'altres nacions, es produiria una major comprensió i un més intens apropament entre ells.»³³

Davant aquesta divisió de l'esperantisme obrer, els anys trenta es decideix crear la *Prolet-Esperantista Unio de Iber-Amerikaj Landoj* (PUIL), una associació de treballadors supraideològica, en què puguin col·laborar tots els esperantistes revolucionaris, siguin membres de la SAT, la ISE, la IPE o la I/TLES.³⁴ Amb seu a Barcelona, entre els seus fundadors trobem els citats Pere Casanovas i Ramon Arteu. I amb centenars de membres (molts d'ells a Barcelona, Sabadell, Terrassa, Sant Cugat i Rubí), aviat es converteix en l'organització de l'esperantisme obrer més important de l'estat. Fruit d'aquest sentiment de classe, alguns dels seus membres són contraris a col·laborar amb els esperantistes dits neutrals o burgesos i critiquen la seva participació en el Congrés Internacional de la SAT celebrat el 1934 a València.

”

Persones que avui dia vinclem al POUM com Andreu Nin (1892-1937) o Ramon Fernández Jurado (1914-1984) també van ser esperantistes i llibertaris

29 Trinitat García Cobacho, *La meua vida, la meua gran lluita i el meu puntal*, autoedició, 2011.

30 Abel Paz, *Chumberas y alacranes (1921-1936)*, EA, 1994.

31 Agustín Guillamón, *La matanza del cuartel Carlos Marx, Bellaterra mayo de 1937*, Calúmnia, 2020. José Lunazzi, nebot dels germans Martínez Ungría, em confirma que no hi ha parentesc amb Alfredo Martínez Hungría, secretari de les Joventuts Llibertàries de Catalunya i parella de la fundadora de Mujeres Libres Concha Liaño, assassinat també el 7 de maig de 1937. Comunicació personal, 23 de gener de 2021.

32 José Vicente Martí i Antonio Rey, «El viaje de Fèlix Martí Ibàñez a Norteamérica en busca de apoyos internacionales. Agosto – diciembre, 1938», a *Ciencia, salud pública y exilio (España, 1875 – 1939)*, Seminari d'Estudis sobre la Ciencia, 2003, p. 193.

33 Fèlix Martí Ibàñez, *Los buscadores de sueños*, Editorial Victoriano Suarez, 1964.

34 Vegeu el capítol «Cataluña obrera y esperantista» de Roberto Garvía, *Lengua y utopía. El movimiento esperantista en España, 1890-1936*, Granada, Universidad de Granada (en premsa).

Més de 1.000 persones assistiran a aquest esdeveniment, incloent-hi les autoritats locals. Entre els principals oradors destaca el poeta barceloní Jaume Grau Casas (1896-1950), vice-president de l'*Akademio de Esperanto* i conegut també per la seva activitat catalanista. Els cartells i segells del congrés són obra de dos artistes gràfics valencians excepcionals: el comunista Josep Renau (1907-1982) i el llibertari Manuel Monleón (1904-1976), primer president del *Grupo Laborista Esperantista* (GLE) de València.³⁵ El congrés té una gran repercussió i València esdevé la capital de l'esperantisme obrer, amb nombroses iniciatives en aquest sentit. Durant la guerra, el grup valencià *Libera Vivo* de les joventuts llibertàries hi emet un programa de ràdio en la llengua internacional, i el GLE hi edita *Popola Fronto*, principal publicació periòdica en esperanto del bàndol republicà, amb freqüents polèmiques amb l'*Informa Bulteno* de la CNT-FAI (per exemple, amb motiu dels fets de maig de 1937).³⁶ Per la seva banda, el butlletí anarcosindicalista es publica a Barcelona, l'altra capital de l'esperantisme obrer. De fet, a Barcelona hi ha de tenir lloc un congrés de la PUIL el 1936 i també s'hi programa el quart congrés de la IPE el 1939. Malgrat tot, aquests congressos no arribaran a celebrar-s'hi. I tampoc l'olimpíada

popular, en la qual l'esperanto és una de les llengües de comunicació amb els esportistes.

EL LLARG CAMÍ DE L'EXILI

Un dels atletes que havia de prendre part en aquesta olimpíada és un jove Eduard Vivancos, que després de la Segona Guerra Mundial, i juntament amb el també barceloní Germinal Gracia (1919-1991), serà el responsable de *Senŝtatano* [Aquell qui no té estat], publicació creada a París com a òrgan de la Internacional Juvenil Anarquista, íntegrament en esperanto. A més de Vivancos i Gracia, i d'exponents de l'anarquisme internacional, hi escriuen llibertaris anti-franquistes, com el barceloní Cesáreo Borque (1915-2008), que ha estat editor de la revista *Exilio* al camp de Bram;³⁷ o l'argentí Raúl Carballeira (1918-1948), que morirà a Montjuïc en una emboscada del comissari Eduardo Quintela.³⁸ Posteriorment, Vivancos es convertirà en el motor del moviment esperantista de Toronto, on el 1973 organitza la primera trobada internacional de la SAT fora d'Europa.³⁹ Entre els assistents hi ha quatre generacions de Vivancos, incloent-hi el pare Domingo (1900-1987), també cenetista; i la germana Julieta (n. 1929), membre del comitè executiu de la SAT.

El 1968, Vivancos critica públicament la celebració del 53è Congrés Universal d'Esperanto a Madrid, en ple franquisme i amb les presons plenes de presos polítics, alguns d'espe-

rantistes.⁴⁰ Menciona explícitament la barcelonina Alicia Mur Sin (n. 1932/3), membre del grup anarquista Primer de Maig i detinguda el 1966 per participar en l'organització de segrestos per denunciar la presència militar nord-americana a Espanya, protestar contra les bombes de Palomares i demanar la llibertat dels presos polítics. Un altre esperantista que critica aquest congrés és el socialista sabadellenc Jaume Viladoms (1913-1976).⁴¹ Tanmateix, hi acaben participant 1.769 persones vingudes d'arreu del món, essent el contingent més nombrós el de Santa Coloma de Gramenet, vehiculat a partir del grup d'esperanto del centre excursionista Puig Castellar. Com que en el franquisme les organitzacions obreres estan prohibides (incloent-hi les de l'esperantisme obrer), alguns llibertaris troben aixopluc en les entitats excursionistes, on porten a terme les seves activitats. Molt actius durant dècades, Mario Jordana, Joan Gironès (autor d'una escultura de Sant Josep amb la cara de Reclús) i sobretot Joan Vicente Castells (1921-2010) són les figures més representatives del grup de Santa Coloma, tot i que la comunió entre esperanto i anarquisme s'estén a la pràctica totalitat dels membres. En altres paraules, la lluita antifranquista es fa també des de l'àmbit cultural.⁴² Anys després, Vicente i Xena (entre d'altres) editaran la publicació *Orto*, que en un primer moment s'anomena *Ideas* i que encara existeix avui.

Quant a Germinal Gracia, serà conegut com el Marco Polo de l'anar-

35 En la seva joventut Renau havia estat anarquista i sembla que alguna cosa li devia quedar, segons que explicava el diari *Levante* el 2 de febrer de 2012 amb aquesta anècdota. «Se lo reprochó Carrillo a Josep Renau en una reunión del Comité Central del PCE en París, durante el largo exilio. Renau llegó tarde al cónclave "clandestino", entretenido en atrapar la tenue luz parisina o hechizado por la savia juvenil que discurría por los Campos Elíseos. Cuando entró en la sala, su desenvoltura fue considerada como un asalto al orden, una herejía a la causa suprema. El enfado, desde lo alto del trono, fue escupido por el secretario general bajo una rotundidad irónica: "Renau, siempre serás un anarquista valenciano"».

36 Javier Guerrero, «Preskau samideanoj», *Esperantaj Bitoj*, 13 febrer 2019, <https://biblioteko.org/esperantajbito/preskau-samideanoj.html>.

37 Lidia Bocanegra Barbecho, «Revista Exilio. Campo de Bram», *Actas del Congreso Posguerras 75 aniversario del fin de la guerra civil española*, Pablo Iglesias, 2015.

38 Felipe Alaiz, *Vidas cortas pero llenas. La F.I.J.L. en la lucha por la libertad*, Ediciones Juveniles, 1954.

39 Javier Alcalde, «Eduardo Vivancos y el esperantismo libertario». A Eduardo Vivancos, *Unu lingvo por ĉiuj: Esperanto - El Esperanto. Un idioma para todo*, Calúmnia, 2019, p. 175-190.

40 Eduardo Vivancos, «Kelkaj konsideroj pri la 53-a Universala kongreso de Esperanto», 1968. Publicat per primer cop en 2020 a *Sennaciulo*.

41 Eduard Masjuan (coord.), *Jaume Viladoms i Valls 1913-1976. Record homenatge al mestre i lluitador social*, Museu d'Història de Sabadell, 2010.

42 Roser Vicente Vila, *Allò que el vent no s'endugué. Memòries de Joan Vicente Castells*, Círculo Rojo, 2019. La filla de Joan Vicente explica al llibre que també ella es cartejava en esperanto amb nens d'altres països.

quisme i viatjarà per tot el món mitjançant l'esperanto, escrivint una gran quantitat d'obres a mig camí entre l'assaig i el llibre de viatges.⁴³ De jove, forma part dels *Quixots de l'Ideal*, amb companys de les Joventuts Llibertàries de Gràcia, com Llibert Sarrau (1920-2001), que anys més tard posarà al seu fill el nom Suno ('sol', en esperanto). Sarrau explica una anècdota del seu temps com a mecànic de l'exèrcit nord-americà, durant la Segona Guerra Mundial. Convençut que l'esperanto és específic dels llibertaris, es sorprèn de trobar-se un oficial amb l'estrella verda. És llavors a Casablanca, on forma part d'un grup esperantista local.⁴⁴ Mentrestant, al país veí, la consideració de professor d'esperanto permet al llibertari de Callosa de Segura (Alacant) Antonio Marco Botella (1921-2020) obtenir l'estatus d'intel·lectual i, per tant, una millora de les seves condicions als camps de concentració de l'exili algerià.⁴⁵

Ens han arribat altres històries sobre la transversalitat de l'esperanto, insospitada per aquesta generació d'anarquistes que s'ha socialitzat en la revolució social. Segons les seves memòries, el també *Quixot* Diego Camacho o Abel Paz va conèixer un soldat esperantista de l'exèrcit nazi, quan Paz treballava per a l'organització Todt en la construcció del Mur Atlàntic. Amb un amic de l'Ateneu Llibertari del Clot hi parlaven en la llengua internacional i gràcies a aquesta complicitat la vida en aquelles condicions es va fer més suportable.⁴⁶ Probablement, el nivell lingüístic de l'amic era més elevat que el seu, perquè després del franquisme trobem Paz inscrit als cursos d'esperanto de l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Paz explica també com els amics esperantis-

Germinal Gracia i Llibert Sarrau.

43 Carlos Díaz, Víctor García, *el Marco Polo del anarquismo*, Madre Tierra, 1993. Vegeu també Javier Alcalde, «Germinal», *Militrakonto*, 2019 <https://mondmilito.hypotheses.org/2640>

44 Javier Alcalde, «Libera Liberto», *Militrakonto*, 21/12/2019, <https://mondmilito.hypotheses.org/2841>

45 Antonio Marco Botella, *La Odissea del Stanbrook – Memorias de un exiliado político*, Institución «Fernando el Católico», CSIC, Diputación de Zaragoza, 2007.

46 Abel Paz, *Entre la niebla. 1939-1942*, EA, 1993.

tes del seu company Antonio Bastida els van ajudar als primers moments de l'exili. Abans de la guerra, Paz acostumava a anar a les excursions del grup Sol i Vida (animades pel mencionat idista José Elizalde), i havia estudiat a l'escola Natura, dirigida pel pedagog racionalista Joan Puig i Elias (1898-1972), en què es feien classes nocturnes d'esperanto. Posteriorment, compartirà uns anys de la seva vida amb la barcelonina Antonia Fontanillas (1917-2014), que entre 1966-1967 edita a l'exili francès *Surco*, una publicació en castellà, francès i esperanto.

”
Germinal Gracia serà conegut com el Marco Polo de l'anarquisme i viatjarà per tot el món mitjançant l'esperanto

Fontanillas participa en la lluita antifranquista, i collabora entre d'altres amb Quico Sabaté (1915-1960), que, segons la periodista Pilar Eyre, havia estudiat esperanto a l'Hospitalet.⁴⁷ De fet, a la seva biografia hi apareixen diverses escenes on els maquis estudien i practiquen la llengua. Qui segur que la parla i l'ensenya a Occitània és Antoni Miracle (1930-1960), nascut a Bràfim (Alt Camp) i que serà assassinat en l'emboscada de la Guàrdia Civil al grup de Sabaté al Mas Clarà, a Sarrià de Ter (Girona). Uns anys abans, la Guàrdia Civil havia executat a Castellar del Vallès un altre jove resistent antifranquista, l'italià Elio Ziglioli (1927-1949), també esperantista i llibertari. Per la seva banda, el barceloní Francesc Ballesster (1920-1957), un altre guerriller anarquista i esperantista, mor a França en un accident de tren.⁴⁸

Alguns dels personatges mencionats participen durant la Segona Guerra Mundial en la resistència contra els nazis, com també ho fa l'anarquista barceloní Luis Pintado (1918-1990). Gràcies als seus coneixements lingüístics, prepara salconduits que permeten als perseguits escapar de la Gestapo. Posteriorment, organitzarà a França una escola d'esperanto. Per la seva banda, Germán Arrué (1917-2007), de Benaguacil (València), forma part de la Nueve que entra a París el 24 d'agost de 1944. Com bona part dels membres d'aquesta divisió de l'exèrcit francès, és anarquista. I té un bagatge cultural del temps de la República, que recorda orgullós i il·lusionat: «al poble de seguida van obrir unes quantes escoles molt modernes on s'aprenia fins i tot l'esperanto, la llengua internacional».⁴⁹ Aquests llibertaris s'enfronten a una contradicció fonamental. Antimilita-

ristes convençuts, en unes circumstàncies excepcionals decideixen empenyar les armes per lluitar contra el feixisme.

I és que el cop d'estat trastoca profundament moltes vides. En aquest context, alguns anarquistes queden amb les ganes d'aprendre correctament la llengua internacional. És el cas de dues barcelonines. Una d'elles, Conxa Pérez (1914-2014), té amics a l'ateneu Faros que han après la llengua i es cartegen amb altres companys d'arreu. També ella ha començat a estudiar-la, però ho ha de deixar per motius laborals i de repressió.⁵⁰ I aviat comença la guerra. L'altra és Sara Berenguer (1919-2010), que recordarà anys després: «Als nostres medis llibertaris, molts joves idealistes van estudiar i practicar l'esperanto. Per mi hauria estat una satisfacció conèixer aquesta llengua, com a mitjà d'agermanar-se i comprendre's amb altres éssers, que tenen inquietuds, problemes i anhels semblants als nostres. Vaig voler que els meus fills aprenguessin el que jo no vaig arribar; Sara i Eliseu, molt joves, la van practicar, cartejant-se amb altres nens de diferents països: Alemanya, Japó, Suècia, Itàlia, etc.».⁵¹ Una història similar és la de la lleonesa Violeta Molina (n. 1923), refugiada durant la guerra a Barcelona, a casa de Frederica Montseny. Posteriorment, ja a França (a la regió occitana de Tarn), els seus fills Rosine (n. 1951) i Hélios (n. 1953) s'apuntaran a un curs d'esperanto per comunicar-se amb gent de Romania i altres països.⁵²

Els pares esperen reproduir així l'ambient internacionalista de la seva joventut, abans de l'exili. De fet, els cursos d'esperanto són un element d'identitat també per als fills

dels refugiats. Entre molts altres, els germans Gladis (n. 1937) i Àngel (n. 1942) Carballeira, fills del militant de les joventuts llibertàries de Gràcia Àngel Carballeira Rego (1907-1963), estudien la llengua a Tolosa, capital de l'exili republicà.⁵³ El seu professor és l'humanista llibertari Ètienne Guillemeau (1904-1999), parella de l'esperantista palafrugenc Rosa Laviña (1918-2011). També és anarquista i esperantista Pere Vaqué, primer marit de Laviña; s'han conegut a Argelers.⁵⁴ Un altre alumne de Guillemeau és Enric Mèlich (1925-2021), fill del cenetista d'Esplugues Enric Mèlich Gutiérrez i destacat activista antifranquista.⁵⁵ Per la seva banda, Placer Marey-Thibon (n.1947), filla d'una parella catalanomadrilenya d'anarcosindicalistes, recorda haver assistit als cursos d'esperanto que fa Miguel Celma (1920-2007) a la seu de la CNT de Tolosa, però no hi dona gaire importància.⁵⁶ Era normal fer-ho. Des de la capital occitana, Celma és també el responsable dels cursos d'esperanto per correspondència del Moviment Llibertari Espanyol, en el context d'un ambiciós programa educatiu coordinat per Puig i Elias.

Encara avui, al moviment esperantista és freqüent trobar-hi fills de llibertaris exiliats, com Floreal Martorell (n. 1956), creador de la productora musical *Vinilkosmo*;⁵⁷ o Floreal Galdà (n. 1946), actiu durant molts

47 Pilar Eyre, *Quico Sabaté, el último guerrillero*, Península, 2000.

48 Antonio Téllez, «Sabaté. Quinze anys de guerrilla urbana antifranquista (1945-1960)», *Virus*, 2011, p. 107-108.

49 Evelyn Mesquida, *La Nueve. Los españoles que liberaron París*, Ediciones B, 2014.

50 M'ho confirma mitjançant comunicació personal Ferran Aisa, 5 de juliol de 2021.

51 Sara Berenguer, «El doctor Zamenhof y el esperanto», *Polémica*, 32, 1988.

52 Comunicació personal amb Hélios Molina, 28 de novembre de 2021.

53 Àngel Carballeira, *Les Espagnols de l'exode et du vent*, Centre toulousain de documentation sur l'exil espagnol, 2016.

54 El fons personal de Rosa Laviña està dipositat a l'Arxiu Municipal de Palafrugell.

55 Enric Mèlich, *A cada cual su exilio*, Virus, 2016.

56 José Forné i Lucienne Domergue, «Hijo e hija de refugiados», a Alicia Alted i Lucienne Domergue (coord.), *El exilio republicano español en Toulouse, 1939-1999*, UNED, 2003, p. 359-360.

57 Vegeu la pàgina web de Vinilkosmo <https://www.vinilkosmo-mp3.com>

anys a la *Venezuela Esperanto-Asocio*,⁵⁸ que expliquen a les trobades internacionals les penúries familiars viscudes a la retirada, i que mostren fins a quin punt l'exili de 1939 va impulsar l'esperantisme a diferents països. D'altra banda, tant la «Setmana de l'Esperanto i el moviment llibertari» organitzada el 2015 per l'Associació Catalana d'Esperanto, com els congressos de la SAT celebrats a Sant Cugat (1986), Alacant (2002) i Barcelona (2019) mostren que aquesta història continua viva als Països Catalans.

CONCLUSIÓ O PUNT I SEGUIT

Quines conclusions podem treure de les pinzellades precedents? Més enllà de la constatada presència de llibertaris entre els esperantistes, hem vist com molts àcrates es van entusiasmar amb la llengua internacional, que connectava amb els seus valors de fraternitat i emancipació humana, i que, consegüentment, va passar a formar part del seu ideari. S'hi encoratjava sobretot els joves, que hi arribaven sense prejudicis i eren els qui havien de construir aquell món nou que portaven als cors.⁵⁹ Per tant, era freqüent que els sindicats i els ateneus tinguessin una secció d'esperanto, on els membres aprenien la llengua, tot i que no tothom hi aprofundia de la mateixa manera.

Des d'una perspectiva historiogràfica, això ens planteja un repte a l'hora de trobar l'evidència esperantista a les biografies dels anarquistes. Perquè el fet que sigui tan habitual fa que sovint aquesta dimensió no es destaquï, si no és que l'esperanto en vehicula l'itinerari vital, com en el cas de Vivancos o de Marco Botella. Sortosament, coneixem moltes dades gràcies al fet que, a les acaballes del segle passat, historiadors clarividents com Dolors Marín i Javier Navarro van fer preguntes adients durant les seves entrevistes a veterans militants llibertaris a

Eduard Vivancos, l'any 2017 a Toronto.

Barcelona i València, respectivament.⁶⁰ Les seves recerques ens permeten inferir com era la situació en altres indrets, i ens inspiren a continuar capbussant-nos en arxius, memòries, entrevistes a familiars, etc. Tot i així, sabem que la història mai no serà completa.

Curiosament, trobem un repte historiogràfic similar a l'hora de trobar l'evidència anarquista a les biografies dels esperantistes. Així, si considerem que Vivancos va ser membre de la CNT des dels 14 anys, sobta l'absència de tota menció al moviment llibertari en un assaig biogràfic publicat a Toronto el 1990, on sí que s'explica el seu esperantisme i el seu vessant com a atleta.⁶¹ Un altre cas destacable és el de Delfi Dalmau, que té una biografia molt decent que, tanmateix, s'oblida de mencionar la seva vinculació amb el sindicat anarcosindicalista.⁶²

60 Marin, op. cit.; Javier Navarro, «Paz y fraternidad internacional: el aprendizaje de las lenguas planificadas», *A la revolución por la cultura*, cap. 5, Universitat de València, 2004.

61 Solange Hernando, «Eduardo Vivancos», a *This Side of Spain. A Profile of Spaniards in Ontario*, Club Hispano of Toronto, 1990, p. 44-49.

62 Jordi Solé i Camardons, *Poliglòtisme i raó. El discurs ecoidiomàtic de Delfi Dalmau*, Pagès, 1998.

58 Liba i Floreal Gabalda, *Kroniko de Venezuela Esperanto-Asocio*, Caracas, 1982.

59 Alejandro Lora, *El poder de la revolución: Percepción y representación en el anarquismo español de los años treinta*, tesi doctoral, Universidad de Sevilla, 2016.

”

L'esperanto és present en els moments d'efervescència revolucionària. Abans i després de 1909, abans i després de 1936, abans i després de l'exili. Als ateneus i a les publicacions llibertàries, a les trinxeres, a la Nueve, als maquis, a l'exili, a la lluita antifranquista, a la transició...

Hem vist també com l'esperanto és present en els moments d'efervescència revolucionària. Abans i després de 1909, abans i després de 1936, abans i després de l'exili. Als ateneus i a les publicacions llibertàries, a les trinxeres, a la Nueve, als maquis, a l'exili de Tolosa, París, Mèxic, Toronto o Caracas, a la lluita antifranquista, a la transició... En la diversitat àcrata, trobem esperantistes amb perfils diferents, tot i que molts són eclèctics i no s'integren totalment en un corrent concret. Trentistes, faistes, anarcocristians, comunistes llibertaris, membres de la direcció del moviment llibertari a l'exili, partidaris de la insurgència i l'acció directa durant el franquisme i també individualistes, els quals lliguen la llengua internacional a idees i actituds progressistes i innovadores (pacifisme, antimilitarisme, vegetarianisme, naturisme, ecologisme, excursionisme, neomalthusianisme, sexualitat lliure i un llarg etcètera), i de vegades prefereixen l'ido o esperanto reformat.⁶³

63 Xavier Diez, *El anarquismo individualista en España (1923-1938)*, Virus, 2007.

Tenint en compte que aquesta és una revista sobre drets lingüístics, cal dir que bona part dels esperantistes àcrates esmentats són catalanoparlants. De fet, serà la llengua catalana que faran servir molts llibertaris en travessar la frontera el 1939 i serà sovint la llengua familiar a l'exili. Això no impedeix que també hi hagi llars on es practica un anacionalisme coherent i on la primera llengua és justament l'esperanto.

Sobre les limitacions d'aquest article, cal dir que ens hem centrat en personatges i fets de Catalunya i el País Valencià, i som conscients de les mancances relatives als anarquistes d'altres territoris dels Països Catalans interessats per la llengua internacional.

No era aquest l'espai per examinar amb deteniment altres branques del moviment obrer, en què l'esperantisme també ha estat rellevant (per exemple, el BOC/POUM, i en menys grau el PSUC). En tot cas, sembla evident que en cap la vinculació amb l'esperanto no és comparable amb la del moviment llibertari pel que fa a quantitat, intensitat i pervivència en el temps. En aquest sentit, acabem

amb una anècdota, que explica per si sola per què cal continuar investigant i donant a conèixer l'esperantisme d'arrel anarquista. Al final del segle passat, un japonès aficionat a la guerra d'Espanya va venir a Barcelona per trobar informació sobre la Columna Antaüen (o Endavant), presumptament formada per parlants d'esperanto i lloada per poetes de mig món. Després de buscar i buscar en arxius esperantistes no hi va trobar cap font fiable i va concloure que tot havia estat un mite, basat en un malentès; en realitat, aquesta columna no havia existit mai.⁶⁴ Hirai Jukio s'equivocava. Aquesta columna va existir i va sortir de Barcelona cap al Front d'Aragó el setembre de 1936. Estava organitzada per la secció d'esperanto de la FAI, i ho sabem a partir de fonts del moviment llibertari.⁶⁵ D'aquí el sentit d'estudiar l'anarquisme esperantista, entenent que es tracta d'una part del tot. Una part de la història que cal recuperar. ■

64 Hirai Jukio, *Hispana, Kataluna, Mangada – verkoj de Dil Avia*, Riveroj, 2003.

65 Gonzalo Berger, *Les milícies antifeixistes de Catalunya: Voluntaris per la llibertat*, Eumo, 2018.

SAT 100-JARIĜAS

La laborista tutmonda esperanto-asocio, SAT, Sennacieca Asocio Tutmonda, festas ĉijare sian 100-jaran datrevenon. Ĝi estis fondita la pasintan jarcenton de ĉirkaŭ 80 neneŭtralaj esperantistoj el diversaj mondopartoj, kvankam la plimulto el Eŭropo, kunigitaj per ilia volo uzi esperanton kiel ilo por la klasbatalo. Unu el la fondintoj estis Sebastià Alberich i Jofré (1897-1967), la kataluna pioniro, lasta prezidanto de Kataluna Esperanto-Federacio.

Laŭlonge de tiu jarcento ĝi evoluis paralele al la laborista movado kaj ankaŭ suferis similajn skismojn. Ĝi

estis speciale fruktodona en la eldona tereno kies plej valora alporto estas Plena Ilustrita Vortaro.

SAT kongresis 4 fojojn en la Kataluna Landaro, Valencio (1934), Sant Cugat del Vallès (1986), Alacant (2002) kaj

Sennacieca
Asocio
Tutmonda
1921–2021

antaŭ du jaroj en Barcelono, en kies organiza komitato troviĝis pluraj membroj de KEA.

Ni deziras al SAT pluan sukcesan vivon.

Òscar Puig i Cánovas